

Privilegierad kvinna i Europa

**En intersektionell analys av handlingsutrymme i
Birgitta Stenbergs roman *Kärlek i Europa*.**

Av: Anna Turell

Handledare: Niklas Öhman

Södertörns högskola | Institutionen för kultur och lärande

Självständigt arbete 15 hp

Svenska IV | Vårterminen 2017

(Ämneslärarprogrammet med interkulturell profil med inriktning
mot gymnasieskolan)

Abstract

Title: “Privileged woman in Europe. An intersectional analysis of the scope for action in Birgitta Stenberg’s novel *Kärlek i Europa*.”

Author: Anna Turell

Supervisor: Niklas Öhman

Term: 10, Spring 2017.

In the novel, *Kärlek i Europa*, the main character Birgitta travels to Europe searching for a new approach to life: to her gender, her sexuality and her social class. The places she visits represent two different discourses: the Stockholmean discourse where life is strictly adjusted to gender and class and the European discourse where the frame of life is more open concerning gender, sexuality and social class. The purpose of this essay is to examine what kinds of scope for action the two discourses enables Birgitta in terms of gender, sexuality and social class. By employing a discourse theoretical method combined with intersectional theory focusing on the power axis of gender, sexuality and social class, I hope to reach my goal of investigating what the discourses enables Birgitta. My results show that, in some respects, the ideals for a woman within the European discourse are less strict than the ones within the Stockholmean discourses. My results also show that while Birgitta leaves the Stockholmean discourse regarding her gender and sexuality, she never fully leaves in terms of her social class. Her habitus is so fully developed that it enables her to float between the classes while travelling Europe.

Keywords: Birgitta Stenberg. *Kärlek i Europa*. Intersectional analysis. Scope for action.

Nyckelord: Birgitta Stenberg. *Kärlek i Europa*. Intersektionell analys.
Handlingsutrymme.

Innehållsförteckning

Abstract	1
Inledning	3
Bakgrund	5
Tidigare forskning	7
Syfte och frågeställningar	12
Metod	12
Teorianknytning	15
Analys och resultat	18
1. Vilka mönster för genus, sexualitet och klass finns inom de två diskurserna?.....	18
1a. <i>Stockholm</i>	18
1b. <i>Europa</i>	27
2. Hur påverkar de olika diskurserna Birgitta enligt den intersektionella teorin? Vilket handlingsutrymme har hon inom de olika diskurserna?	34
2a. <i>Genusaspekten</i>	34
2b. <i>Sexualitetsaspekten</i>	36
2c. <i>Klassaspekten</i>	37
Sammanfattning	40
Metod- och teoridiskussion	42
Vidare forskning	42
Slutord	43
Referenslista	44
Tryckta källor:	44
Internetkällor:	45

Inledning

1970-talets kvinnogrupper medförde utvecklingen av en ny typ av folklig litteratur, kvinnolitteraturen, där det personliga användes som utgångspunkt för att stödja politiska reformer. Genom den nya litteraturen ville man lyfta upp och synliggöra det strukturella förtryck som påverkade kvinnorna i deras vardag. Man ville visa på den kvinnliga erfarenheten, lyfta bitterheten och göra den till politik. Den nya litteraturen kretsade kring genrer som självbiografier och självbekännelser. Man ville uppmärksamma all erfarenhet, även den sexuella. Med detta som bakgrund publicerade Birgitta Stenberg, 1981, *Kärlek i Europa*, den första i en lång rad av självbiografiska verk där erfarenheten, identiteten och den sexuella frigörelsen står i fokus.

Kärlek i Europas övergripande teman berör identitet och hur man, som kvinna, kan förhålla sig till sitt kön i en patriarkal värld där kvinnor konstant underkastas det manliga privilegiet. Romanen inleds med att Birgitta som barn återkommande blir våldtagen av sin förmyndare, ett övergrepp som pågår under flera år och som accepteras och normaliseras av Birgittas familj. Birgitta, som drömmer om ett annat liv, rymmer som 17-åring hemifrån och inleder ett liv i Europa som författarnovis. Väl på kontinenten försöker Birgitta komma underfund med sin egen identitet och sin plats i världen. Hon försöker hitta ett förhållningssätt till sin sexualitet och till sitt ”smutsiga” kön. Sökandet tar Birgitta runt om i Europa, hon reser till Paris, Marseilles, Cannes, Rom, Capri. Alla platser möjliggör testandet av nya identiteter, nya erfarenheter och nya sexuella bravader.

Det är platsernas möjliggörande kraft som ligger till grund för min analys. Redan tidigt i romanen finns det en uppdelning mellan hemmet och det som finns utanför, Birgitta behöver komma bort, långt, långt bort, för att kunna bli den hon önskar vara. I hemmet i Stockholm finns familjens normaliserande av våldtäkten, mammans behov av att socialisera Birgitta in i överklassen samt klassbestämda mönster kring hur en

ung kvinna får och kan vara. Birgitta reser till Europa och finner ett liv med mer fria tyglar kring sitt kön, sin sexualitet och sin klass än de hon haft hemma i Stockholm. De två platserna två olika diskurser: Stockholmsdiskursen och Europadiskursen. Två diskurser som speglar två olika sätt att leva, med skilda handlingsutrymmen och möjligheter till aktörskap. Dessa två, och deras påverkan på Birgitta, är vad som ska analyseras i min undersökning. Vilka mönster för genus, sexualitet och klass finns inom de två diskurserna och vilken påverkan har diskurserna på huvudpersonen Birgitta?

Jag läste romanen för första gången när jag gick i gymnasiet och sen dess har den varit en ständig följeslagare genom åren. Varenda gång jag behövt pigga upp mig själv, när patriarkatets armar har gjort livet extra kämpigt, har jag läst *Kärlek i Europa* och drömt om ett annat liv. Jag älskar Birgitta. Jag älskar hur hon som 17-åring lurar sin gode man och rymmer. Jag älskar hur hon tar för sig på kontinenten, hur hon inte bryr sig om samhällets förväntningar och hur hon kämpar för att bli författare. Hon inspirerar och hon influerar. Hon slås ned och hon reser sig upp.

Skolan har ett demokratiskt uppdrag. I skolans värdegrund står följande:

”Grundskolan och gymnasieskolan har som mål att varje elev; /.../ medverkar till att hjälpa andra människor, kan leva sig in i och förstå andra människors situation och utvecklar en vilja att handla också med deras bästa för ögonen”¹ Läsning möjliggör vad Jackson Appelyard i boken *Becoming a reader* benämner som ”The reader as a Hero and Heroine”, vilket handlar om hur den yngre och mer ovana läsaren har ett behov av att finna hjältar inom litteraturen som läsaren kan spegla och identifiera sig med. Hjältar och hjältinnor som möter ett problem och sedan övervinner det.² På samma sätt som självbiografin, för kvinnorörelsen på 70-talet, blev en möjlighet att hitta en hjälte, påverka och medvetandegöra. I *Kärlek i Europa* finns den kvinnliga hjälten. Hon är inte en prinsessa, hon är inte ouppnäelig eller överklig. Hon är trasig,

¹ Skolverket. *Värdegrund i förskola och skola*.

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/vardegrund> (Hämtad: 2017-06-21, kl. 14.16).

² Appelyard J. A. (1991) *Becoming a reader. The Experience of Fiction from Childhood to Adulthood*. Cambridge: University Press. s. 57-93.

sökande och sexuell. Det går att identifiera sig med henne. *Kärlek i Europa* har ett stort värde i ett klassrum hos identitetssökande tonåringar som testar sig fram, som prövar förhållningssätt och som söker efter sina egna identiteter. Romanen erbjuder läsaren en hjältinna och genom hjältinnan erbjuds en tillgång till en värld som eleverna, inte nödvändigtvis, redan har tillgång till. Genom läsningen, genom hjältarna och hjältinnorna skapas en väg in i skolans demokratiska uppdrag: Läsningen och hjältinnan blir ett sätt för eleven att få pröva på att leva sig in i en annan persons val och värderingar. Det blir en möjlighet att öppna upp, diskutera och argumentera. I läroplanen för svenskämnet skriver Skolverket att: ”Undervisningen ska också leda till att eleverna utvecklar förmåga att använda skönlitteratur /.../ som källa till självinsikt och förståelse av andra människors erfarenheter, livsvillkor, tankar och föreställningsvärldar. Den ska utmana eleverna till nya tankesätt och öppna för nya perspektiv.”³ I min uppsats kommer det framgå att Birgitta reser mellan två diskurser, Stockholmsdiskursen och Europadiskursen, två diskurser med två olika möjligheter till handlingsutrymme. De två diskurserna visar på två skilda perspektiv, det är två verkligheter som ställs mot varandra. Genom att läsa romanen och tillsammans med eleverna analysera hur de två perspektiven ställs emot varandra får eleverna en möjlighet att ta del av nya synvinklar, nya självinsikter och tankesätt.

Bakgrund

Christine Sarrimo skriver i boken *När det personliga blev politiskt* att det i kölvattnet av 1960-talets reformpolitik formades två kvinnogrupper, Grupp 8 och Kvinnoligan i Lund, som båda hade det uttalade syftet att förena den socialistiska rörelsen med kampen för kvinnlig frigörelse. Man ville göra ”det personliga politiskt” och att medvetandegöra den privata erfarenheten ansågs som en frigörande och vinnande politik. De personliga erfarenheterna gav uttryck för strukturellt förtryck som

³ Skolverket, *Ämne – Svenska, Syfte*: https://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/sok-amnen-kurser-och-program/subject.htm?subjectCode=SVE&courseCode=SVESVE01&lang=sv&tos=gy#anchor_SVESVE01 (Hämtad: 2017-06-21, kl. 13.58)

behövdes motarbetas. Man ville ”ge ord åt bitterheten”⁴ och för att göra det behövdes en ny folklig litteratur. En kvinnolitteratur, skriven av kvinnor, för kvinnor.⁵

Målet med den nya kvinnolitteraturen var att nå ut till en bred läsarkrets och man ville uppmuntra kvinnor som inte tidigare vågat skriva, att börja skriva. Svaret blev självbiografin och bekännelselitteraturen. De självbiografiska skrifterna sågs som föredömliga i föreningen mellan det personliga och det politiska. I det självupplevda fanns bitterheten, det strukturella som skulle motarbetas.⁶

Det självupplevda uppfattades som viktigt på grund av autenticitetsaspekten; Ingenting skulle gömmas bakom fiktion. Det gällde ”att föra ut kvinnors erfarenheter i offentligheten utan att ’förvandla den skrivandes identitet till en *författaridentitet*’”⁷ En självbiografi innebär en förpliktelse av sanning: att den verklighet som beskrivs också är den sanna och om det är sant kan det inte avfärdas som fantastier. Sarrimo menar att löftet om sanning blir till en uppmaning till läsaren att respondera och ta ställning. Är det etiskt riktigt att utelämna sig själv på det sättet? Följde huvudkaraktären moraliska värderingar i sitt handlande? Genom att engagera läsaren får självbiografin en möjlighet att påverka, medvetandegöra och bli politik.⁸

Förutom att det rent biografiska skulle bli politik så ställde kvinnorörelsen även krav på allmängiltighet, innehållet skulle kunna påverka så många som möjligt, på en så bred front som möjligt - samtidigt som det allra mest privata sågs som allmänhetens arvegods.⁹ Svaret blev kvinnliga författare som skrev om sin sexualitet. ”Kvinnlig

⁴ Sarrimo, Cristine. (2000) *När det personliga blev politiskt*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, s. 24.

⁵ Sarrimo (2000) s. 7-9.

⁶ Sarrimo (2000) s. 7-9.

⁷ Sarrimo (2000) s. 58.

⁸ Sarrimo (2000) s. 79.

⁹ Sarrimo (2000) s. 84.

bekännelselitteratur tillmättes således en oerhörd kraft och retorisk förmåga att påverka mottagaren, sexuellt inte minst.”¹⁰

Med den nya kvinnolitteraturen som bakgrund publicerade Birgitta Stenberg sin roman *Kärlek i Europa* 1981 som kronologiskt sett var den första delen i den serie av självbiografier som hon skulle publicera enda fram till den avslutande delen med *Alla vilda*, 2004. Vid publiceringen 1981 kom romanen att tillhöra den samhälleliga diskursen om den så kallade ”nya kvinnolitteraturen” på grund av dess frigörande innehåll. Det är det ”frigörande innehållet” i Stenbergs roman som ska analyseras i min undersökning.

Tidigare forskning

Birgitta Stenbergs författarskap är relativt outforskat. Huvuddelen av de verk och artiklar som har skrivits om henne berör romanen ”Kärlek i Europa”. Genusaspekten såväl som sexualitets- respektive klassaspekten undersöks till viss del i den tidigare forskningen men en analys av vad som sker när maktaxlarna möts, den intersektionella analysen saknas.

Birgitta Holm undersöker i essäsamlingen ”Tusen år av ögonblick – Från den heliga Birgitta till den syndiga” hur romaners kontext speglar dess innehåll i tolv olika svenska författarskap, från den Heliga Birgitta fram till den syndiga, Birgitta Stenberg. Det sista kapitlet i boken berör *Kärlek i Europa* och diskuterar de kontextuella förhållandena till romanens publicering 1981. Holm menar att då romanen utspelar sig på 1950-talet och har en handling som under tiden skulle ha ansetts vulgär så skulle romanen aldrig ha kunnat publiceras. De trettio år som passerat mellan Birgittas upplevelser och Stenbergs författarskap har förvandlat berättarjaget till ett instrument, ett redskap för kroppens och jagets frigörelse.¹¹

¹⁰ Sarrimo (2000) s. 88.

¹¹ Holm, Birgitta. (2002) *Tusen år av ögonblick – Från den heliga Birgitta till den syndiga* Falun: Albert Bonniers, s. 208.

Birgitta är instängd i sin kvinnokropp och vägen till världen är genom männen.¹² Holm menar att ”Birgitta är en produkt av svensk borgerlighet”¹³ och att Birgitta är instängd i dåtidens kvinnosyn, klassystem, mode och syn på sexualitet. Hela romanen är enligt Holm ett utbrytningsförsök.¹⁴

Birgitta Holm har tillsammans med Maria Schottenius även skrivit om Stenberg i artikeln ”Att ge sig världen i våld” där de fortsätter Holms ovan nämnda tanke om hur vägen till världen är genom den kvinnliga sexualiteten, något som Stenberg ska ha förstått tidigt. Holm skriver att ”Birgitta stjälar världen – och vinner på kuppen sitt kön.”¹⁵ och menar att protagonisten Birgitta har en ömsesidig relation av utnyttjande med poeten Paul. Paul får pengar och knark, Birgitta får en inträdesbiljett till författarlivet och de ”poetiska rikedomar”¹⁶ som Paul besitter. Till skillnad från Paul Tenngart (nedan) som menar att Birgitta styrs av en Faustisk strävan efter ett livsprojekt så menar Holm att Birgitta styrs av en kärlek till livet: ”Men sviten bevisar att Birgitta Stenberg har en särskild rätt till titeln. Grundhållningen i *Kärlek i Europa* är en allt bejakande kärlek, en vilja att *se* som blir en icke-dömande glädje över allt som finns.”¹⁷

Paul Tenngart har i boken *Romantik i välfärdsstaten* ägnat ett kapitel åt Stenbergs författarskap där han undersöker nyromantiken i tre av hennes mest kända verk, varav *Kärlek i Europa* är ett. Tenngart studerar hur Stenbergs författarskap uttrycker en romantisk livsinställning och skriver att ”En stor del av särarten i Stenbergs författarskap består just i denna stundom paradoxala kombination av å ena sidan en långt driven ambition att inte blunda för det fula och det svåra, och å andra sidan en

¹² Holm (2002) s. 203.

¹³ Holm (2002) s. 203.

¹⁴ Holm (2002) s. 204.

¹⁵ Holm, Birgitta & Schottenius, Maria. (1997) ”Att ge sig världen i våld: nya litterära former” I: Kvinnsam (red.) *Nordisk kvinnolitteraturhistoria på nätet*, 2012. s. 4. <http://nordicwomensliterature.net/sv/article/att-ge-sig-varlden-i-vald> (Hämtad: 2017-04-12, kl. 15.38)

¹⁶ Holm & Schottenius (1997). s. 4.

¹⁷ Holm & Schottenius (1997) s. 5.

djupgående romantisk kritik mot det moderna, rationalistiska samhället.”¹⁸ Den romantiska livsinställningen studeras genom en jämförelse med Ronny Ambjörnssons berättelse om Faustus som en av de grundläggande myterna om manlighet i den västerländska idéhistorien där protagonisten Birgitta i Stenbergs roman mer eller mindre uppfyller Ambjörnssons tre punkter om den faustiske mannen: livet är ett projekt som skapas, uppbrott från den miljö mannen vuxit upp i och punkt tre, att livsprojektet går ut på att uppleva och undersöka allt som världen kan erbjuda.¹⁹ Tenngart menar att Birgitta ”passar utmärkt” in på de tre punkterna men vid beskrivandet av hennes uppbrott som ”kopplat till en tonårsproblematik”²⁰ är det svårt att inte ifrågasätta hur Tenngart resonerar. Birgitta flyr ifrån sitt hem i Stockholm på grund av den sexuella våldtäktsrelation hon utsatts för under större delen av sin uppväxt, familjens normaliserande av våldtäkten och moderns behov av att socialisera in dottern i en högre klass än den familjen tillhör. Birgitta flyr inte på grund av ”tonårsproblematik”.

Vidare menar Tenngart att det citat från Lord Byrons verk *Childe Harold's Pilgrimage* som inleder Stenbergs roman gestaltar den faustiska tematiken genom en kritik av hemlandets sexualitet, en tanke som må vara intressant men när Tenngart bygger sitt resonemang på en passage i *Kärlek i Europa* där Birgitta precis lyckats undkomma att bli våldtagen av en brödutkörare och uttrycker att människans sexualitet är ett misstag, så tror jag att en intersektionell analys av maktaxlarna genus, sexualitet och klass hade kunnat vara mer hjälpsamt för att få en djupare förståelse för både den ovan nämnda ”tonårsproblematiken” men även av de reaktioner som är förväntade efter ett våldtäktsförsök.

Birgittas strävan efter att uppleva världen och hennes syn på sexualitet lyfts vidare i Liv Saga Bergdahls avhandling *Kärleken utan namn. Identitet och (o)synlighet i svenska lesbiska romaner*. I avhandlingen fokuserar Bergdahl på representationer av

¹⁸ Tenngart, Paul. (2010) *Romantik i välfärdsstaten*. Pozkal, Inowroclay, Polen: Ellerströms förlag, s. 248.

¹⁹ Tenngart (2010). s. 269.

²⁰ Tenngart (2010). s. 269.

identitet och (o)synlighet i svenska lesbiska romaner från 1930-talet men avhandlingen presenterar även en översikt av lesbisk litteratur fram till 2000-talet. Bergdahl lyfter Holms tanke om att Birgitta använder sin sexualitet som en inträdesbiljett till den mansdominerade författarvärlden. Birgittas kropp genererar erfarenheter som i sig skapar ett underlag för skrivandet. Till skillnad från Tenngart ser dock Bergdahl hur Birgittas sexualitet förändras från att vara ett verktyg som ägs av män till att bli ett medel för hennes egen njutning. Bergdahl framhåller att det är i relation med andra kvinnor som Birgitta förändras och blir till en egen person med en egen sexualitet, framför allt lyfts relationen med den prostituerade Nanoche som ett sätt ”att hitta hem”.²¹ Vidare fokuserar Bergdahl på de homosexuella relationer Birgitta har och vilka könsöverskridande attribut och attribut som bygger på införståddhet som förekommer i romanen, exempelvis Birgittas länk runt vänsterfoten.²²

Temat kring sexualitet undersöks även av Jan Magnusson i det nedskrivna föreläsningmaterialet ”Kärlek i Europa – Eller hur Birgitta blir Birgitta Stenberg” där Magnusson menar att Birgitta drivs av en strävan att underkasta sig män och litterära traditioner. Magnusson skriver: ”en grundposition för Birgitta, ett underkastelsens mönster. Hon är den som underkastar sig morbrodern, Paul och andra män. Hon är den som dyrkar, ger pengar och ställer upp på samlag om så fordras.”²³ Strävan efter underkastelse medför att Birgitta även känner ett äckel inför det egna könet, framför allt när män begär henne. Ett förlösande ögonblick uppstår dock, enligt Magnusson, när Birgitta vid ett tillfälle, övertar Marthas roll som butch. Rollbytet medför, enligt Magnusson, att Birgitta tar kontroll över sin sexualitet och över sitt skrivande och kan i fortsättningen skriva utan att underkasta sig sina litterära föregångare. Magnusson tar även upp romanens tillblivelse och menar att texten förvandlats från en omedelbar upplevelse till en narrativ text. De 30 år som passerat från nedtecknandet av de

²¹ Bergdahl, Liv Saga. (2010) *Kärleken utan namn. Identitet och (o)synlighet i svenska lesbiska romaner*. Doktorsavhandling vid Umeå Universitet. Umeå: Print & Media. s. 235.

²² Bergdahl (2010). s. 235 – 240.

²³ Magnusson, Jan. (1999). *Kärlek i Europa – Eller hur Birgitta blir Birgitta Stenberg*”. I: Europa, Humanistdagboken 12. Göteborg: Humanistiska fakultetsnämnden, Göteborgs universitet. s. 253.

dagboksanteckningar som romanen är baserad på och romanens publicering medför fiktiva tillägg där minnesluckor i händelseförloppet finns.²⁴

Lisbeth Larsson diskuterar, i artikeln ”En säsong i Rom – om Birgitta Stenbergs självbiografier”, Stenbergs författarskap utifrån de tre romaner som 1997 verkade vara en självbiografisk trilogi: *Kärlek i Europa*, *Apelsinmannen* och *Spanska trappan*. Larsson lyfter Paul Anderssons betydelse för Birgittas författarskap och hävdar att *Kärlek i Europa* egentligen kan läsas som en biografi över Andersson snarare än en över Stenberg själv där tillblivelsen som författare och svårigheten att som kvinna få ta plats i en mansdominerad värld står i fokus. Anderssons litteratursyn medför hos Birgitta ett brott mot de estetiska och konstnärliga ideal hon, genom sin uppfostran, tillägnat sig. Det är sökandet efter ett erkännande på den litterära scenen som driver Birgitta att börja skriva modernistisk prosa där den inre verkligheten är den primära och den yttre verkligheten är sekundär vilket innebär att den kan reproduceras till fiktion. Larsson menar att Stenbergs självbiografier ska ses som en andra författartillblivelse, förutom den första som läsaren möter i romanen.²⁵

Det är det intersektionella perspektivet med fokus på maktaxlarna genus, sexualitet och klass som jag saknar i den tidigare forskningen: Holm nämner att ”Birgitta är en produkt av svensk borgerlighet”²⁶ och att romanen är ett utbrytningsförsök ifrån 1950-talets klassystem men utvecklar inte klassaspekten vidare. Tennngarts resonemang kring Birgittas ”tonårsproblematik” hade kunnat fördjupas av en förståelse för den klassproblematik som finns i Birgittas familj: familjen normaliserar våldtäktsrelationen trots att de är medvetna om att den pågår. Familjens yta, goda namn och anseende är det primära, inte Birgittas mående eller att hon far illa. Även en förståelse för hur sexuellt utnyttjande av barn påverkar barnets framtid hade kunnat fördjupa Tennngarts resonemang. Magnusson som menar att det är när Birgitta övertar Marthas roll som butch som hon blir till ett skapande jag hade kunnat få en djupare

²⁴ Magnusson (1999). s. 261.

²⁵ Larsson, Lisbeth. (1997). ”En säsong i Rom – om Birgitta Stenbergs självbiografier” I: Italienska förbindelser. Lund: Litteraturvetenskapliga institutionen, Lunds universitet. s. 59.

²⁶ Holm. (2002). s. 203.

insikt i kvinnliga homosexuella roller genom ett vidgat sexualitetsperspektiv. Larssons artikel nämner att Birgittas litteratursyn medför ett brott mot de estetiska och konstnärliga ideal som Birgitta tidigare tillägnat sig men hon diskuterar inte klassaspekten i att Birgitta överhuvudtaget har konstnärliga ideal – de konstnärliga idealen har Birgitta med sig från sin uppfostran och skolning in i den övre medelklassen. Jag anser att den intersektionella teorin skapar en helhetsbild kring hur maktaxlarna genus, sexualitet och klass, samspelar med varandra vilket kommer vara gynnsamt i undersökningen av Birgittas handlingsutrymme inom de två diskurserna.

Syfte och frågeställningar

Syftet med min undersökning är att utreda hur tematiken Stockholm - Europa skapas och vilka möjligheter Europa erbjuder huvudkaraktären Birgitta gällande handlingsutrymme och Birgittas personliga frigörelse. Jag kommer att använda mig av en diskursteoretisk metod som går ut på att se hur det skapas två olika diskurser kring problematiken: Stockholm och Europa. När jag sett hur diskurserna skapats kommer jag att applicera intersektionell teori med fokus på maktaxlarna kön, sexualitet och klass för att kunna förklara vad de två diskurserna erbjuder Birgitta i form av handlingsutrymme. Till min hjälp har jag följande frågeställningar:

1. Vilka mönster för genus, sexualitet och klass finns inom de två diskurserna?
2. Hur påverkar de olika diskurserna Birgitta enligt den intersektionella teorin?
Vilket handlingsutrymme har hon inom de olika diskurserna gällande kön, sexualitet och klass?

Metod

Den metod jag valt att använda mig av är Ernesto Laclau och Chantal Mouffes diskursteori som den presenteras av Marianne Winther Jorgensen och Louise Phillips i boken *Diskursanalys som teori och metod*. Winther Jorgensen och Phillips skriver att: ”Diskursteori syftar till en förståelse av det sociala som diskursiv konstruktion,

där alla sociala fenomen i princip kan analyseras med diskursanalytiska redskap.”²⁷. Diskursteorin tar sin utgångspunkt i ett sammanförande av marxismen och strukturalism/poststrukturalism där ”det sociala” uppfattas som ett sammanbundet nät av betydelse.²⁸ Där alla tecknen i språket liknas vid knutarna i ett nät där knutarna får betydelse genom att de skiljer sig ifrån varandra och är placerade på olika delar i nätet. Diskursteorins syfte är att ”kartlägga de processer där vi kämpar om hur tecknens betydelse ska fastställas och där vissa betydelsefixeringar blir så konventionaliserade att vi uppfattar dem som naturliga.”²⁹

Syftet med min undersökning är att utreda hur tematiken Stockholm - Europa skapas och vilka möjligheter Europa erbjuder huvudkaraktären Birgitta gällande handlingsutrymme och Birgittas personliga frigörelse. För att kunna undersöka hur tematiken skapas behöver jag först veta vilka ord och begrepp som förknippas/får betydelsebäring med ”Stockholm” och ”Europa” för att därigenom kunna bestämma vad Europa möjliggör som inte hemmet i Stockholm kan erbjuda. Eftersom jag vill undersöka vilken betydelse som ges platserna tror jag att diskursteorin kan vara mig behjälplig genom att analysera den betydelse som ges och skapas runt orden ”Stockholm” och ”Europa”. Winther Jorgensen och Phillips skriver att ”En del av diskursanalysens uppgift är att kartlägga hur människor kategoriseras och hur det påverkar deras handlingsförmåga”³⁰ och jag tror därför att metoden kan vara behjälplig i att undersöka vad platserna erbjuder: genom att först utreda hur problematiken skapas för att sedan se vilken handlingsförmåga och vilka handlingar som blir möjliga i Europa, alltså vilket handlingsutrymme Birgitta får som kvinna. På grund av metodens ”breda fokus är diskursteorin väl lämpad som teoretisk grund för olika socialkonstruktivistiska infallsvinklar”³¹ och därmed passar metoden väl ihop med den intersektionella teorin som även den bygger på en socialkonstruktivistisk grund.

²⁷ Winther Jorgensen, Marianne & Phillips, Louise. (2000), *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur AB, s. 31.

²⁸ Winther Jorgensen & Phillips. (2000), s. 32.

²⁹ Winther Jorgensen & Phillips. (2000), s. 32.

³⁰ Winther Jorgensen & Phillips. (2000), s. 62.

³¹ Winther Jorgensen & Phillips. (2000), s. 31.

Laclau och Mouffes diskursteori består av en avancerad begreppsapparat, jag har dock valt att fokusera på två centrala begrepp: nodalpunkter och ekvivalenskedjor. Nodalpunkter organiserar diskurser. En nodalpunkt är ”ett privilegerat tecken kring vilket de andra tecknen ordnas och från vilket de får sin betydelse.”³² Grundantagandet är att språket är verklighetskonstruerande, genom de ord vi använder formar vi vår omvärld. Om man lyckas hitta de ord (tecken), de nodalpunkter (eller knutarna i nätet ovan) som diskurserna formar sig kring, kan man följa hur nodalpunkterna knyter åt sig andra tecken och tilldelar dessa ett visst innehåll. Winther Jorgensen och Phillips använder ordet ”kroppen” som exempel. Ordet ”kropp” är en nodalpunkt inom läkarvetenskapen genom vilket andra ord får sin betydelse. ”Tecknen som ’symtom’, ’vävnad’ och ’skalpell’ får i den medicinska diskursen sin betydelse fixerad genom att relateras till ’kroppen’ på bestämda sätt.”³³ Eftersom jag fokuserar en tematik i romanen: de två diskurserna Stockholm och Europa och vilket handlingsutrymme som diskurserna möjliggör för Birgitta så ser jag nodalpunkterna som något som kan aktualiseras implicit. Birgitta behöver inte explicit uttrycka ordet ”Europa” för att Europadiskursen ska skapas, det räcker med att hon befinner sig på den geografiska platsen eller reflekterar över en person eller ett ting inom någon av diskurserna. Jag använder, i min undersökning, orden nodalpunkt och knuttecken som synonyma med varandra för variationen i språkets skull.

Genom att lokalisera knuttecknen i den diskursiva organiseringen kan man alltså undersöka hur nodalpunkterna knyts samman med andra tecknen, eller: hur nodalpunkterna ges innehåll i *ekvivalenskedjor*. Innan knuttecknen knyts samman saknar de innehåll, de är enbart tomma tecknen och får innehåll när de sätts i förbindelse med andra tecken.³⁴ Eftersom att nodalpunkterna uttrycks implicit tolkas även ekvivalenskedjor som implicita processer. När språket konstruerar verkligheten sker det genom ekvivalenskedjor. Ord tolkas olika beroende på vilken social situation de förmedlas inom och det är i själva tolkningen av ordet som ekvivalenskedjan

³² Winther Jorgensen & Phillips. (2000), s. 33.

³³ Winther Jorgensen & Phillips. (2000), s. 34.

³⁴ Winther Jorgensen & Phillips. (2000), s. 57.

uppstår. Plötsligt har ett ord fått ett visst innehåll, i en annan situation kanske det skulle tolkas annorlunda.

När jag kartlagt de ekvivalenskedjor som jag funnit i materialet har jag kunnat se vilka mönster som finns inom de två diskurserna gällande maktaxlarna genus, sexualitet och klass. Jag har därefter applicerat min teori, den intersektionella teorin för att maktaxel för maktaxel kunna förstå hur diskurserna formar Birgittas handlingsskapande.

Jag valde den diskursteoretiska metoden framför andra socialkonstruktivistiska metoder såsom den kritiska diskursanalysen och diskurspsykologi eftersom, som tidigare nämnts, ”En del av diskursanalysens uppgift är att kartlägga hur människor kategoriseras och hur det påverkar deras handlingsförmåga”³⁵ och metoden är därför väl användbar för att kartlägga Birgittas handlingsförmåga inom diskurserna Stockholm och Europa. Faircloughs kritiska diskursanalys är oerhört omfattande och lämpar sig bättre åt ”förhållandet mellan språkbruk och bredare samhälleliga praktiker”³⁶ och hade därför inte lämpats sig lika väl för min undersökning. Widdicombe och Wooffitts diskurspsykologiska samtalsanalys hade inte heller varit lämplig eftersom den dels inriktar sig på ”samtalsanalys” och inte romananalys men även för att Widdicombe och Wooffitt ”inte är intresserade av att undersöka hur vissa diskurser som cirkulerar i samhället konstruerar subjekt och objekt på ett sätt som får sociala eller ideologiska konsekvenser.”³⁷ I min undersökning analyserar jag just Birgittas subjektskapande och metoden hade därför inte kunnat användas.

Teorianknytning

Intersektionell teori är en socialkonstruktivistisk teori med utgångspunkten att det finns olika maktaxlar (kön, sexualitet, klass, etnicitet, funktionsvariation, ålder med flera) som samverkar och i vissa fall förstärker varandra när en identitet konstrueras. Dessa maktaxlar går att syna i intersektionen, alltså i gränsen mellan axlarna, på den

³⁵ Winther Jorgensen & Phillips. (2000), s. 62.

³⁶ Winther Jorgensen & Phillips. (2000), s. 93.

³⁷ Winther Jorgensen & Phillips. (2000), s. 129.

plats där axlarna möts. Jag kommer i min undersökning att utgå ifrån maktaxlarna genus, klass och sexualitet. Jag förutsätter att genus är en social konstruktion och att kön produceras och reproduceras i mötet med andra människor. Jag baserar min teori på Yvonne Hirdmans resonemang om genussystemet och genuskontraktet: att det, inom varje samhälle, finns olika system som bestämmer könsroller. Systemen tillskriver könen olika könstypiska egenskaper, positioner och möjligheter (eller icke-möjligheter) till socialt utrymme. Inom genussystemet finns könsmaktsordningen som organiserar individerna utefter en patriarkal överordning och en kvinnlig underordning.³⁸ Hirdmans teori har och kan kritiseras för att den placerar människor i ett statiskt förhållande till varandra, jag menar dock att Hirdmans teori om genus måste användas tillsammans med system inom andra maktaxlar för att förstå varje individs enskilda möjlighet till handlingsutrymme. Människor konstrueras inte enbart efter genus utan även utefter sexualitet, klass, etnicitet, funktionsvariation, ålder och så vidare.

När jag undersöker sexualitetsaspekten utgår jag från Fanny Ambjörnssons bok *Vad är queer?* som menar att heterosexualitet, precis som genus, är en social konstruktion. Samhällets olika institutioner, lagar och strukturer upprätthåller heteronormativitet som ett primärt sätt att leva på.³⁹ Alla variationer av sexualitet och sexuellt beteende tillhör det sekundära, det andra. Jag utgår ifrån att det, precis som det finns en könsmaktsordning, finns en heteronormativ maktordning och en heterosexuell matris. Förenklat skulle man kunna förklara den heterosexuella matrisen på följande sätt: det finns två möjliga könsidentiteter, man och kvinna. Dessa två identiteter står i ett motsatsförhållande till varandra och bägge två förväntas begära varandra.⁴⁰ För att exemplifiera: för att en man ska kunna räknas som en "riktig" man måste han: 1. Ha en manlig kropp. 2. Bete sig enligt de normer som styr hur en man ska bete sig. 3. Begära en kvinna.⁴¹ Människor som inte befinner sig inom ramen för den heterosexuella matrisen betraktas som avvikande. Det är dock viktigt att påpeka att

³⁸ Hirdman, Yvonne. (2004). "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning" I: *Genushistoria: en historiografisk exposé*, Carlsson Wetterberg, Christina & Jansdotter, Anna (red.), Lund: Studentlitteratur AB, s. 51.

³⁹ Ambjörnsson, Fanny. (2016). *Vad är queer?* Stockholm: Natur och kultur, s. 47.

⁴⁰ Ambjörnsson (2016). s. 94.

⁴¹ Ambjörnsson (2016). s. 95.

”kvinnlighet” och vad som räknas som ”kvinnligt”, alltså hur en kvinna ska bete sig för att räknas som en ”riktig” kvinna enligt den heterosexuella matrisen, är en klassfråga. Kvinnor från arbetarklassen, till exempel, är redan avvikande eftersom de inte uppfyller kraven för idealbilden ”kvinna”. Enligt Ambjörnsson har den tidigare forskningen visat att borglighetens framväxt under 1800-talet ledde till ett kvinnligt idealskapande som fokuserade på medelklassen och vad som är och inte är ”respektabelt”⁴²

När jag undersöker klassaspekten utgår jag, precis som med genusaspekten och sexualitetsaspekten, ifrån att klass skapas i mötet med andra människor. Jag ansluter mig till den teori om klassificering som Ulrika Holgersson presenterar i boken *Klass. Feministiska och kulturanalytiska perspektiv*: Klassificering innebär att i varje social situation och i varje socialt rum produceras klass. Producerandet sker genom det språk vi talar, genom våra värderingar och preferenser gällande vad som är ”fint och fullt” och ”bra och dåligt”, vi skapar klass genom gestikulation och kroppsrörelser och genom vilka attribut vi anammar. Det språk vi använder visar vår klasstillhörighet på samma sätt som att val av klädsel är en klassmarkör. Alla sociala rum struktureras av klass samtidigt som våra handlingar skapar klass.⁴³

Holgersson bygger sin klassificeringsteori på Bourdieus syn på kapital och habitus. Det finns fyra kapital: ekonomiskt, socialt, kulturellt och symboliskt. Ekonomiska kapital handlar om vilka ekonomiska förutsättningar en människa har, socialt kapital bygger på vilka sociala förutsättningar en människa har, exempelvis släktskap och viken familj man kommer ifrån (vilket socialt skyddsnät man har). Kulturellt kapital uttrycks genom vilket språk man använder och handlar om vilka värderingar man har. Kulturellt kapital får man hemifrån och genom utbildning och social fostran i de grupper man tillhör. Symboliskt kapital beskrivs bäst som ett tillstånd som skapas i sammanslagningen av de tre andra kapitalen och som tar sig uttryck när de tre

⁴² Ambjörnsson (2016). s. 108.

⁴³ Holgersson, Ulrika. (2011). *Klass. Feministiska och kulturanalytiska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur AB, s. 165.

kapitalen legitimeras, erkänns och bekräftas av andra.⁴⁴ Habitus handlar om inlärd handlingsmönster och vilken position en människa har i olika sociala rum, alltså vilka redskap som varje individ har tillskansat sig för att kunna hantera olika sociala situationer.⁴⁵

Eftersom jag fokuserar på en tematik i romanen, de två diskurserna Stockholm respektive Europa och vilket handlingsutrymme som de möjliggör för Birgitta så ser jag de diskursteoretiska nodalpunkterna som något som kan aktualiseras implicit. Birgitta behöver inte explicit uttrycka ordet ”Europa” för att Europadiskursen ska skapas, det räcker med att hon befinner sig på den geografiska platsen eller reflekterar över en person eller ett ting inom någon av diskurserna. Eftersom jag även fokuserar på de tre maktaxlarna, genus, sexualitet och klass, har jag fokuserat mitt urval kring passager i romanen där de tre maktaxlarna aktualiseras inom diskurserna.

Analys och resultat

I det här avsnittet presenteras undersökningens resultat och analys. Avsnittet är uppdelat efter de två frågeställningarna i min syftesformulering.

1. Vilka mönster för genus, sexualitet och klass finns inom de två diskurserna?

1a. Stockholm

Stockholmsdiskursen innehåller strikta mönster gällande genusaspekten. Mönstren bestämmer kvinnans plats, hur en kvinna ska se ut och hur hon ska bete sig. Kvinnor är underordnade män: Birgitta är i romanens början 16 år gammal, hon är omyndig och beroende av sin gode man för att få pengar. Birgittas mamma har ett eget kapital men Birgittas förmyndare ansvarar för Birgittas egna pengar. Genom beroendet underordnas Birgitta den gode mannen. Här samspelar dock genusaspekten och sexualitetsaspekten eftersom den beroendeposition Birgitta befinner sig inom även

⁴⁴ Holgersson (2011). s. 146.

⁴⁵ Holgersson. (2011). s. 147.

medför att Birgitta underordnas sexuellt när den gode mannen förgriper sig på henne. I sin beroendeposition tvingas Birgitta att upprätthålla ”relationen” dem emellan för att få tillgång till sitt ekonomiska kapital. Upprätthållandet i sig medför att Birgittas sexualitet förpassas till att bli underordnad mannens begär. Genusordningen som bestämmer den kvinnliga könsrollen vidmakthålls dock inte enbart av den gode mannen utan även av två kvinnor: adelsdamen Aunt Alice och Birgittas mamma. Adelsdamen som Birgitta inackorderas hos, Aunt Alice, lär Birgitta vilka koder en kvinna ska agera efter och hur hon ska föra sig i sociala rum. Hon socialiserar in Birgitta i den kvinnliga könsrollen. När Birgittas mamma får reda på att Birgitta utnyttjats sexuellt samspekar maktaxlarna en andra gång när Birgittas mamma anklagar Birgitta och gör Birgitta till ansvarig för ”relationen” med den gode mannen.

Aunt Alice återkommer gällande klassaspekten och då i samverkan med genusaspekten: Birgitta inackorderas inte enbart för lära sig bete sig enligt den kvinnliga normen utan även för att lära sig vett och etikett. Aunt Alice socialiserar in Birgitta in i könsrollen för en överklasskvinna. I sin uppfostran lär sig Birgitta att man inte får synas offentligt tillsammans med människor som inte tillhör samma klass som en själv och hon förstår att hon inte får dua sin mamma offentligt. Det finns dock ytterligare ett spektrum inom klassaspekten. När Birgitta berättat om hur förmyndaren våldför sig på henne kan hon inte längre nå sitt ekonomiska kapital. Det ekonomiska kapitalet som Birgitta behöver när hon väl är ute i Europa. Birgitta kan nu enbart tillskansa sig pengar genom att skicka tiggARBrev hem till mamman. Under resans gång inser dock Birgitta att det ekonomiska kapitalet är det enda hon behöver från Stockholmsdiskursen: den uppfostran hon tidigare fått upplevs nu som en tvångströja som hon vill kasta bort.

Citaten som nu presenteras framläggs i kronologisk ordning såsom de presenteras i romanen. Ibland samspekar genus-, sexualitet- och klassaspekterna med varandra vilket gör det svårt att karaktärisera citaten utefter de tre aspekterna och därför presenteras citaten kronologiskt. Citaten syftar till att visa vilka mönster kring genus, sexualitet och klass som finns inom Stockholmsdiskursen. Eftersom nodalpunkterna aktualiseras implicit så aktualiseras Stockholmsdiskursen i det första citatet genom att

Birgitta rent geografiskt befinner sig inom den. Ekvivalenskedjan skapas i den första meningen när Birgitta försöker resonera kring det faktum att hon blir våldtagen. Det första citatet utspelar sig i romanens början, Birgitta är vid tidpunkten 16 år gammal, hon är beroende av sin gode man eftersom han ansvarar för hennes kapital. I citatet är Birgitta på besök hos sin gode man och hans familj.

Citat 1:

Jag försökte tänka på honom som en spännande älskare med exotiska gåvor. Synd att vi var släkt. Och synd om min bedragna moster. Men var det inte med mej så var det nog med nån annan, det hade han själv sagt, han var sån. Hetblodig, och kär i mej. /.../ Min gode man smög sej på mej överallt där han vågade. Han tryckte upp mig mot husväggen, den som vette mot skogen. Han drog mej med uppför den knarrande trappan medan min moster grävde i köksträdgården.⁴⁶

I citatet framkommer det hur Birgitta våldtas av sin gode man och hur hon försöker rättfärdiga hans beteende, dels genom att se honom som sin älskare och dels som att det ”bara är så han är”, den gode mannen har alltså inget ansvar i det som händer eftersom det är hans ”natur” att våldta. Birgitta är omyndig och står i en beroendeposition till den gode mannen. Om hon ska få sina pengar måste han få utnyttja henne. I citatet framkommer det hur Birgitta resonerar kring vad andra män utsätter henne för inom Stockholmsdiskursen: beskrivningen av hur den gode mannen ”smyger sig på henne” är deskriptiv utan värderingar, något som jag tolkar som att våldtäkterna har normaliserats och blivit en del av hur Birgitta ser på sig själv och sin kropp. Birgitta är så van vid att bli våldtagen att hennes kropp och hennes sexualitet förpassas till mäns begär. Den gode mannen ser Birgittas kropp som allmänt tillgänglig, den kan tas och användas av honom när han känner för det, en tanke som blivit norm inom Birgitta och som påverkar hur hon själv ser på sin kropp och sin sexualitet, hennes kropp finns till för andra och kan användas av andra när de vill.

I det andra citatet aktualiseras Stockholmsdiskursen genom att Birgitta rent geografiskt befinner sig inom den. Ekvivalenskedjan skapas runt den sista meningen i citatet där de värderingar och ideal som Birgitta kopplar samman med olika

⁴⁶ Stenberg. (2014) s. 11-12.

beteendemönster som för Birgitta karakteriserar en ”tjusig kvinna”. Det tredje citatet utspelar sig även det i romanens början. Birgittas förmyndare förvaltar hennes kapital och Birgitta är beroende av sin honom för att få pengar. Birgitta sitter på ett café och väntar på sin gode man som vid det här läget har utnyttjat Birgitta sexuellt under flera års tid. Citatet uttrycker hur Birgitta anstränger sig för att leva upp till rollen som kvinna genom de kläder hon bär. Kläder stramar åt och hon kan knappt andas.

Citat 2:

Varje gång jag sträckte fram armen kände jag axelvadden stinga mot huden tvärsigenom det tunna jackfodret och blusen. Jag var snörd i midjan och måste hela tiden tänka på att hålla in magen. /.../ Den var så skuren att jag inte vågade dra ett djupt andetag för att då skulle den gapa och gapade den så gapade det mellan blusknapparna. Svettlapparna klubbade i armhålorna. Låren höll jag spända mot varann så att inte strumpebandsknapparna skulle synas genom dräkttyget. Jag använde ett långt munstycke när jag rökte för att se avspänd och tjusig ut.⁴⁷

I citatet framkommer de uppoffringar det samtida kvinnoidealet kräver av Birgitta. Birgittas kläder sitter åt så hårt att hon knappt kan andas. Hur Birgitta ser ut och ter sig är viktigare än klädernas funktion. Birgitta ska träffa sin gode man, hennes förmyndare, en man som har makt över henne och hon har försökt att göra sig attraktiv inför honom. Birgitta har klätt upp sig inför den man som utnyttjar henne sexuellt. Hon vet att hennes enda värde ligger i hur hon ser ut och hon anpassar sig efter det. Om det visar sig att mannen inte längre är intresserad av henne så kanske hon inte får några pengar och därför känner hon ett behov av att klä upp sig.

I det tredje citatet aktualiseras Stockholmsdiskursen genom att Birgitta befinner sig inom Stockholm rent geografiskt. Ekvivalenskedjan skapas kring citatets sista mening där de sociala koder som styr middagen kopplas samman med den klasstillhörighet som Birgittas familj har. Handlingen utspelar sig fortfarande i romanens anslagsdel. Birgitta träffade den gode mannen i citatet ovan, de gick till hotell Continental och mannen förgrep sig på Birgitta. I kapitlet efter hotellvistelsen befinner sig Birgitta på en släktmiddag, citatet beskriver de sociala koder som styr hur släkten betar sig emot

⁴⁷ Stenberg. (2014) s. 21.

varandra under middagen och hur Birgitta är mer förtrogen med koderna än vad hennes mamma är.

Citat 3:

Det var en underlig stämning i våra tungt möblerade salonger på de där bjudningarna. Ingen duade varann, inte heller syskonen till stadskamreren. Min mamma hade druckit någon sorts halv duskål med sina svågrar varefter man fick använda förnamnet som personligt pronomen. Mej duade hon men jag fick inte dua tillbaka. Hon levde med sin fyrtiofyraåriga kropp nersänkt i förra århundradets seder, i pappas generation, och påstod att hon trivdes med det. Och jag i min tur blev inackorderad hos adelsdamer för att lära mej hur man uppträder. Jag kunde redan mer än mamma om alla de små barriärer och kännetecken på klasstillhörighet som utgjorde den privata koden mellan utestängningarna.⁴⁸

Birgitta och hennes mamma tillhör den övre medelklassen: citatet utspelar sig i ”tungt möblerade salonger”, tillsammans med ”syskonen till stadskamreren”. En person tillhörande arbetarklassen hade förmodligen varken kunnat ha en bjudning i en möblerad salong eller kunnat umgås med stadskamrerens närstående. I citatet framkommer även de klassbestämda beteenden som finns inom Birgittas familj. Modern inackorderar Birgitta hos adelsdamer för att hon ska socialiseras in i en hierarkiskt högre klass än den familjen egentligen tillhör. Inackorderingen har medfört att Birgitta är mer förtrogen än mamman med de kännetecken och sociala koderna som styr den övre klassen. Trots detta får inte Birgitta dua sin mamma eftersom det inte är ”lämpligt”.

I det fjärde citatet aktualiseras Stockholmsdiskursen genom att Birgitta rent geografiskt befinner sig inom den. I citatet skapas en ekvivalenskedja kring hur ”alla världens drottningar” beter sig i offentliga sammanhang. Citatet utspelar sig tillsammans med Aunt Alice, en av de adelsdamer som Birgitta har inackorderats hos. Birgitta tycker om Aunt Alice som är mer öm än de damer Birgitta tidigare bott hos. Aunt Alice stöttar Birgittas dröm om att bli journalist och hon har arrangerat att Birgitta ska få intervju Louis Armstrong. Aunt Alice är med under intervjun. I citatet

⁴⁸ Stenberg (2014) s. 29.

framkommer de könsbestämda beteendemönster som finns inom Stockholmsdiskursen. Birgitta betraktar och studerar hur Aunt Alice beter sig.

Citat 4:

Aunt Alice tackade för nånting och hon satte sej mitt emot honom, med knäna samman – Birgitta, du har väl sett på foton av all världens drottningar att en dam aldrig korsar knäna utom privat förstås? – och hennes eleganta tweeddräkt verkade plötsligt alldeles för tätt pressad kring den lilla präktiga gestalten. /.../ Trots att hon kanske var helt obesvärad gav hon intryck av att sitta spänd och hålla in magen och armbågarna och att det var obekvämt att pressa ihop låren så länge.⁴⁹

I det andra citatet fick vi se hur Stockholmsdiskursens kvinnoideal påverkade Birgitta, nu fortsätter diskursen sig att forma sig kring genus när Birgitta lär sig de sociala koder som styr den klass hon ska socialiseras in i. Birgitta betraktar hur Aunt Alice för sig och hon lär av det. En kvinna korsar aldrig knäna. I citatet framkommer även en uppdelning mellan kvinnor och män. *Kvinnor* korsar inte benen. Det står ingenting om hur Louis Armstrong gör med sina ben, men kvinnor korsar inte.

I det femte citatet aktualiseras Stockholmsdiskursen genom att Birgitta befinner sig geografiskt inom den. Det skapas två ekvivalenskedjor i citatet, den första när Birgittas mamma inte vill att hembiträdet ska höra och den andra när mamman beskyller Birgitta för vad hon utsatts för. Citatet utspelar sig när Birgitta precis har berättat för släkten om den våldtäktsrelation hon utsatts för i flera år av sin gode man. Släkten har ringt Birgittas mamma och Birgittas mamma skäms nu för Birgittas skull.

Citat 5:

Smärtan var ögonblicklig och blodet vällde upp i den långa strimma på min hand som hon grävde med pekfingernageln. Släkten hade just ringt och berättat. /.../ Hon rusade fram och högg tag i min hand och skrek att jag skulle säga om det var sant.

- Javisst är det sant.

Då klöste hon, sedan skrek hon och grät. /.../ Framför mej skrek hon fortfarande och jag sög av handryggen för att inte fördärva mattan med

⁴⁹ Stenberg (2014) s. 37.

blodfläckar. Hon väste sin vanliga fråga om vad hon hade gjort för ont för att få ett barn som jag. Hade inte hembiträdet funnits borta i köket så hade hon vrålat högt, nu balanserade hon röstvolymen exakt. /.../ Skulle jag säga att det hela berodde på att min gode man var så mycket äldre, säga att han hade tvingat mej? /.../

- Men att gå till släkten och bladdra om det, det är ju alldeles besynnerligt. Ibland undrar jag om du är riktig i huvudet. /.../ Det här förlåter jag dej aldrig, Birgitta.⁵⁰

I citatet framkommer två aspekter: det första är hur viktigt mamman tycker att det är att upprätthålla klasskillnaderna: inte ens nu när mamman är besviken på sin dotter kan hon höja rösten. Mamman måste behärska sig annars kommer hembiträdet höra henne. I det tredje citatet fick vi se vilka sociala koder som karaktäriserade Stockholmsdiskursen och mammans förhållande till hembiträdet är ett tecken på hur viktigt det är för Birgittas mamma att klasserna hålls åtskilda. Mamman vill inte förlora ansiktet inför hembiträdet, att tappa ansiktet skulle vara detsamma som att förlora den makt som hennes högre sociala ställning medför. Den andra aspekten som framkommer är hur mamman beskyller Birgitta för att hon har blivit sexuellt utnyttjad. Mamman anser att Birgitta har svikit henne, att det är Birgittas fel att hennes gode man har förgripit sig på henne och att Birgitta är ansvarig för det som hänt. Vi har tidigare sett hur Stockholmsdiskursen formar sig kring kvinnoideal och genusbestämda beteenden, nu inkluderas även hur kvinnorollen upprätthålls och gränsvaktas av Birgittas mamma. Birgitta är ansvarig för vad hon utsatts för, hon har gått utanför normen av hur en kvinna ska agera (hon har förfört den gode mannen) och mamman straffar henne.

I det sjätte citatet aktualiseras Stockholmsdiskursen genom att Birgitta reflekterar över hemmet i Stockholm samtidigt som hon befinner sig i Paris. Ekvivalenskedjan skapas kring hur Birgitta upplever världen i Stockholm när hon fått geografisk distans till den. Citatet utspelar sig några veckor efter att Birgitta anlant till Paris, hennes första av många stopp i Europa. När Birgitta berättade för släkten om att förmyndaren förgripit sig på henne blev hon av med sitt ekonomiskt kapital och Birgitta har precis

⁵⁰ Stenberg. (2014) s. 53.

ringt till Jean-Paul Sartre för att be om en intervju. Intervjun har hon senare tänkt sälja till en tidning. Hon reflekterar över Sartres författarskap och hur han först slagit igenom med ”sensationsskriverier”⁵¹ och därefter blivit filosof. Hon tänker på den uppfostran hon fått och hur onödigt den känns nu.

Citat 6:

Samtidigt som det störde mej var det också befriande, detta att den där tvångströjan av etikett och god ton inte nödvändigtvis hörde samman med att bli något, göra nåt självständigt. Ju mer jag läste av honom, desto mindre och instängdare verkade mammas värld därhemma. Som om hon skickat ut mej i livet med en väldig och onödig packning. Nu skulle jag slänga den och springa framåt och på torsdag halv två skulle jag ta första steget.⁵²

Citatet tolkas utefter den påverkan som Birgittas mamma har haft på henne. Mamman har försökt fostra Birgitta in i överklassen, mamman har inackorderat Birgitta hos adelsdamer för att lära henne vett och etikett. Birgitta inser nu att hennes mamma har haft fel, hon inser att man kan lyckas även om man inte kommer ifrån ”rätt” klass och insikten leder till att hon börjar uppleva den uppfostran hon fått som en ”onödig packning”. Stockholmsdiskursen har tidigare formats kring klass och sociala koder som markerar klass, nu distanserar sig Birgitta från vad hon tidigare lärt sig.

I det sjunde citatet aktualiseras Stockholmsdiskursen genom att Birgitta reflekterar över den ekonomiska frihet som finns i hemmet i Stockholm. Ekvivalenskedjan skapas kring hur Birgitta resonerar när det gäller tillgången till pengar. Birgitta lyckades inte träffa Sartre för att göra den intervju som inledde hennes resonemang i citatet ovan. När det sjunde citatet utspelar sig har Birgitta och Paul precis bestämt sig för att lämna Paris och åka till Marseille. Paul har bestämt att amerikanen Jerry ska få följa med på resan eftersom de i så fall kan leva på Jerrys pengar.

Citat 7:

⁵¹ Stenberg. (2014) s. 88.

⁵² Stenberg. (2014) s. 88.

Och dessutom skulle vi åka i sällskap med den där amerikanen Jerry. /.../
Meningen var att han skulle få utgöra vår ekonomiska stötta i händelse av att vi inte fick några större summor till svar på våra tiggarebrev till Stockholm.⁵³

Citatet visar på hur Birgitta resonerar kring sitt resande: tidigare har hon varit beroende av den gode mannen för att få pengar, nu vet hon att hon alltid kan skicka ”tiggarebrev” till Stockholm för att ha råd att fortsätta resa. Klassaspekten inom Stockholmsdiskursen har tidigare handlat om beteenden och gränsdragningar mellan klasserna, nu inkluderar klassaspekten även tillgången till ett ekonomiskt kapital och hur ”lätt” det är att hitta sätt att försörja sig på.

I det åttonde citatet aktualiseras Stockholmsdiskursen genom att Birgitta reflekterar över hemmet i Stockholm samtidigt som hon befinner sig i Cannes. Ekvivalenskedjan skapas kring de beteendemönster som styr livet i Stockholm. Birgitta befinner sig i Cannes och Birgitta är skyldig amerikanen Jerry massvis med pengar, en situation som har lett till att Jerry under hot om våld får Birgitta att (mot betalning) gå på dejt med en asiatisk man. I citatet reflekterar Birgitta över gränsdragningarna mellan klasser i Stockholm.

Citat 8:

Kinesen la sin lilla varma hand i min och höll fast mej och talade om att han hade arbetat i Berns kinesiska kök i Stockholm. Jag hade aldrig varit där. Mamma hade sagt att man slutade gå där redan på trettioalet då man riskerade att få se sitt hembitråde vid nästa bord.⁵⁴

I citatet framkommer de klasskillnader som finns i Stockholm. Birgittas mamma har lärt henne att man inte syns i offentligheten tillsammans med någon som inte tillhör samma klass som en själv och därför har Birgitta aldrig varit på Berns. Citatet visar återigen på de sociala koder som skiljer klasserna åt inom Stockholmsdiskursen.

⁵³ Stenberg. (2014) s. 114.

⁵⁴ Stenberg. (2014) s. 189.

För att sammanfatta vilka mönster som finns inom Stockholmsdiskursen gällande genus, sexualitet och klass: Birgitta blir våldtagen av sin gode man, våldtäkterna normaliseras och Birgittas kropp blir tillgänglig för andra. Birgitta vill leva upp till kvinnoidealet av att vara en "tjusig" kvinna, hon lär sig bete sig i enlighet med sin könsroll när hon uppfostras av Aunt Alice och hon straffas av den gränsvaktande modern när modern får reda på att Birgitta blivit sexuellt utnyttjad. Birgitta lär sig att bete sig efter de sociala koder som styr den klass hon tillhör, koder som hon börjar ifrågasätta när hon kommit ifrån hemmet i Stockholm. Birgitta fortsätter dock att hålla kontakt med modern eftersom det är därigenom hon får tillgång till ett ekonomiskt kapital.

1b. Europa

Stockholmsdiskursen innehöll premisen för Birgittas resa, våldtäkterna och mammas krav på fostran in i överklassen, det ekonomiska kapitalet som mamman besitter och snäva ramar och mönster kring kön och sexualitet. I Europadiskursen möter Birgitta en värld där fostran och sociala koder inte är lika viktiga som det ekonomiska kapitalet och de möjligheter tillgången till pengar väcker. I Europadiskursen exponeras Birgitta för första gången för klasser som hon inte tidigare haft tillgång till, hon möter arbetarklassen och kan inte förstå varför de måste gå till sina arbeten på morgonen. Birgitta möter dessutom den prostituerade Nanoche som representerar ett nytt kvinnoideal och en ny typ av kvinna. Nanoche visar på ett kvinnoideal som går utanför de mönster och ramar som Birgitta fostrats in i. Det är i mötet med Nanoche som aspekterna genus, sexualitet och klass möts eftersom hon visar sig representera inte enbart ett nytt genusideal utan även en ny möjlig syn på sexualitet och en annan klass. I Europa finns även Martha som får Birgitta att inse att man kan "älska" och delta sexuellt på lika villkor till skillnad ifrån den uppfattning om kroppens tillgänglighet som Birgitta normaliserat inom Stockholmsdiskursen.

Citaten som nu fortsätter att presenteras framläggs i kronologisk ordning såsom de presenteras i romanen. Eftersom maktaxlarna möts även inom Europadiskursen så är

det svårt att karaktärisera citaten efter genus, sexualitet och klass och därför presenteras de kronologiskt. Citaten syftar till att visa vilka mönster som finns kring genus, sexualitet och klass inom Europadiskursen. I det nionde citatet aktualiseras Europadiskursen genom att Birgitta geografiskt befinner sig inom den. Ekvivalenskedjan skapas kring den syn på livet i Europa som Paul och Birgitta har. Det nionde citatet utspelar sig några veckor efter att Birgitta anlänt till Paris, Birgitta har försökt få till intervjun med Sartre som det sjätte citatet bygger på. Birgitta och Paul är på väg hem till Saint-Germain efter en lång utekväll. Staden sover och Paul har precis förklarat för Birgitta att om hon någonsin får gonorré kan hon få hjälp av honom. I citatet framkommer hur Paul och Birgitta ser på livet i Europa.

Citat 9:

- Var får du tag i penicillinet då? frågade en av turisterna.
- Det är sånt som gör Sydeuropa till ett så härligt ställe, det är bara att tjata och muta sej fram, så kan man få precis vad man vill ha.⁵⁵

Citatet visar på en annan verklighet än den Birgitta förstrats in i. Birgitta har lärt sig att det finns olika klasser och att dessa hålls skilda åt genom sociala koder, kläder och beteenden, nu befinner hon sig i en korrumpad värld där man kan få allt man vill ha genom att tjata och muta sig fram. Stockholmsdiskursens klassskilda synsätt gället inte längre. I Europa kan få allt om man bara har det ekonomiska kapitalet nog att muta sig fram.

I det tionde citatet aktualiseras Europadiskursen genom att Birgitta geografiskt befinner sig inom den. Ekvivalenskedjan skapas kring Birgitta resonemang om familjelycka. När det tionde citatet utspelar sig har Birgitta lämnat Paris och hon försöker lifta till Marseille. Birgitta befinner sig på en landsväg, det är tidig morgon och runt om Birgitta börjar människor åka till sina arbeten. Birgitta fördömer dem, hon förstår inte hur människorna kan ha accepterat sina liv istället för att drömma om någonting annat än familjeliv och ett bra arbete.

⁵⁵ Stenberg. (2014) s. 101.

Citat 10:

Jag såg från ansikte till ansikte och tänkte arma satar, ni är fast! Ni har svält den stora lögnen om familjelyckan och tryggheten och titta på er nu. Ni ser jag är fri, ni kan inte undvika att se det. /.../ Där gick jag och sände mina tysta budskap till dem, förbannad på dem för att de accepterade sina trista liv. Dessutom verkade de inte känna sig lika eländiga som jag tyckte att de såg ut.

Jaga ni era francs, tänkte jag. Medan Europa är fullt av institutioner som bara väntar på att få hålla soppa i behövande. Det skulle finnas en karta över dem.⁵⁶

Jag tolkar citatet som den första gången när Birgitta exponeras för arbetarklassen. Birgitta fördömer människorna för att de sliter varje dag på ett arbete trots att de skulle kunna försörja sig på andra sätt. Det finns institutioner som kan hjälpa en om man verkligen behöver, man behöver inte slita vid ett meningslöst arbete. Citatet visar på Birgittas naiva verklighetsbild och hur hon ser världen utifrån ett medelklassperspektiv. Hon förstår inte att människorna som går till arbetet på morgonen kanske gör det för att de behöver, snarare än att de vill. Hon själv har kunnat välja, det har inte människorna.

I det elfte citatet aktualiseras Europadiskursen genom att Birgitta geografiskt befinner sig inom den. Ekvivalenskedjan skapas kring beskrivningen av Nanoche. Birgitta har kommit fram till Marseille när det elfte citatet utspelar sig. Birgitta har precis träffat den prostituerade Nanoche och med henne framkommer en ny form av kvinna, ett nytt kvinnoideal.

Citat 11:

Hon sprang fram och började genast borsta tänderna. Jag såg att hennes händer liknade **aunt Alices**, bruna och böjliga och med gropar över knogarna. Kastanjebrunt halvlångt hår i lockar och lugg, solbränna och knubbiga former, breda knän och smala vrister. Liten till växten var hon också. Hon bar på solglasögon som inte ens tog av när hon böjde sej över vattenkranen för att skölja bort tandkrämen. /.../ Den heta torra luften svepte kring oss och jag tänkte säja nånting om den men kom av mej då jag såg att hon hade violetta och gröna rester av en blåtira runt ena ögat.⁵⁷

⁵⁶ Stenberg. (2014) s. 121.

⁵⁷ Stenberg. (2014) s. 129.

Birgitta påminns om Aunt Alice när hon möter Nanoche, Aunt Alice som inom Stockholmsdiskursen socialiserar in Birgitta i idealet för hur en övre medelklass kvinna ska bete sig och se ut. Birgitta fascineras över Nanoche. Nanoche tillhör en kvinnotyp som Birgitta inte tidigare träffat på, Nanoche är prostituerad och hon sticker ut i jämförelse med de kvinnor som Birgitta tidigare känt, hon är ”liten till växten” och har en blåtira runt ena ögat.

I det tolfte citatet aktualiseras Europadiskursen genom att Birgitta geografiskt befinner sig inom den. Ekvivalenskedjan skapas kring Nanoches beteende. Birgitta och Nanoche har lämnat Marseille och åkt tåg till Cannes. Väl framme i Cannes har Nanouche hittat fem ”kunder” som hon håller på att beta av medan Birgitta väntar. Birgitta fascineras över Nanoches beteende.

Citat 12:

Under det att hon grälade satte hon sej grensle över bidén och klatschade lite vatten på sej och jag tittade bort fast hon alls inte verkade bry sej om att jag såg henne. /.../ Hon körde ut tungan mot mej och vickade på den och ansiktet blev rynkigt och groteskt kring den häpnadsväckande stora blöta muskeln. /.../ och hennes lilla förträffliga person där hon satt i sina korta shorts som glipade och visade hennes vita trosor.⁵⁸

I citatet tidigare påmindes Birgitta om Aunt Alice när hon träffade Nanouche, nu fascineras hon över att Nanoche beter sig på ett sätt som Birgitta inte tidigare stött på. Nanoche bryr sig inte om att Birgitta ser henne tvätta sig, Nanoches rörelser är ”groteska” och hon visar sina trosor offentligt. Birgitta har aldrig tidigare varit med om att en kvinna uppför sig på det sätt som Nanoche gör, Nanoche går utanför det kvinnoideal om hur en kvinna ska vara och ska se ut som Birgitta uppfostrats med. Birgitta skulle inte ha visat sina trosor offentligt, men Nanoche gör det och Birgitta tycker att Nanoche är ”förträfflig” när hon gör det. Nanoche bjuder dessutom in Birgitta att se på medan Nanoche tvättar sig, en handling som får Birgitta att, av

⁵⁸ Stenberg. (2014) s. 145-146.

artighet, vända bort ansiktet. Trots att Nanoche själv inte bryr sig. Nanoche blir representant för en ny sorts kvinna som Birgitta inte tidigare träffat.

I det trettonde citatet aktualiseras Europadiskursen genom att Birgitta geografiskt befinner sig inom den. Ekvivalenskedjan skapas kring Birgittas beteende. Birgitta och Nanoche är kvar i Marseille när det trettonde citatet utspelar sig, Nanoche har förklarat för Birgitta att om hon någonsin behöver pengar så kan hon ligga med en man som bor uppe på en kulle. Birgitta träffar mannen och följer med honom hem, det visar sig att mannen vill att Birgitta ska binda fast honom och slå honom med en piska. Birgitta gör det och har samlag med honom, efteråt är hon på väg därifrån och inser att hon inte fått sina pengar. Citatet visar på en makt som Birgitta inte tidigare haft.

Citat 13:

I baktrappan gick han om mej för att visa vägen. Jag stannade tvärt.

- Jag måste få de där pengarna av dej, sa jag lagom högt för att skrämma honom. Om du har gömt plånboken däruppe så hämta den nu. /.../ Nånting måste ha hänt inom mej när jag stått därinne med piskan i handen. Kanske betydde det också något att jag stod ett par trappsteg högre än han. Det ädla draget av fin herre hade helt gått av honom. Jag gav den griniga nunan en snärtande hård örfil samtidigt som jag räknade ut vad ett hotellrum skulle kosta under en vecka, ett av de allra billigaste. Den summan sa jag till honom.

Han lyfte armen för att parera nästa slag.

- Sänk armen. Sänk armen sa jag.

Och så slog jag igen.⁵⁹

Birgitta har vid passagen umgåtts med Nanoche i några veckors tid. Nanoche har visat Birgitta en ny kvinnoroll och ett nytt sätt att bete sig på. I citatet sker en förändring inom Birgitta, hon inser att hon också är en person med makt och hon har mer makt än en man. Inom Stockholmsdiskursen fanns Birgittas kropp tillgänglig för män när de behangar, nu har Birgitta återtagit en del av sig själv och en del av sin värdighet.

⁵⁹ Stenberg. (2014) s. 166.

Hon behöver inte längre anpassa sig efter män och deras begär, hon kan själv få män att göra saker åt henne.

I det fjortonde citatet aktualiseras Europadiskursen genom att Birgitta geografiskt befinner sig inom den. Ekvivalenskedjan skapas kring Birgittas resonemang om Martha. Birgitta har lämnat Marseille och åkt till Cannes när det fjortonde citatet utspelar sig. Hon har precis blivit förhörd av polisen efter att anmält amerikanen Jerry för att han stulit hennes smycken. Smyckena skulle vara betalning för den skuld Birgitta har till Jerry. Det är nu efter polisförhöret och Birgitta har precis träffat Martha som kommer att bli hennes flickvän. Birgitta blir kär i Martha och begär henne

Citat 14:

Hon var perfekt, det slog mej som en förälskelse, henne ville jag ha, leva med, ligga med. Bredaxlad och slank. Herrbandsklocka. Den enda sprickan i glasyren var att hennes naglar inte var kortklippta utan nedtuggade. Kraftig näsa och humoristiska ögon. Jag vågade inte le mot henne, ifall jag hade missförstått alltsammans /.../Så fint det annars hade kunnat bli. Vi skulle ha hyrt ett hus häruppe i bergen eller på nåt annat exotiskt ställe, Italien eller Florida eller var som helst. Hon skulle ha lärt mej älska och sen skulle jag ha haft ett eget arbetsrum och skrivit medan hon spelade piano för mej.⁶⁰

I citatet framkommer det två aspekter: den första, Martha beskrivs med manligt kodade drag, hon bär en ”herrbandsklocka” och är ”bredaxlad”. Birgitta som inom Stockholmsdiskursen lärt sig av sin mamma och av Aunt Alice hur man som kvinna bör se ut och som sen inom Europadiskursen mött en ny version av kvinnorollen i Nanoche möter nu ännu en ny variation på kvinnorollen och kvinnoidealet i Martha. Den andra aspekten är att Birgitta själv känner att hon vill ”ha” Martha och att hon själv vill ligga med Martha. Martha kommer lära Birgitta ”älska”. Tidigare i romanen har inte Birgitta själv tagit initiativ till att ha samlag med någon och sex har inte tidigare benämnts som ”att älska”. Birgittas kropp har funnits tillgänglig åt andra och det har normaliserat hennes syn på sin kropp och sin sexualitet, nu ska Martha lära henne att älska. Det är en ny form av sexualitet som framkommer i citatet, en

⁶⁰ Stenberg. (2014) s. 208.

sexualitet som handlar om att man själv gör något som man själv vill. Man tillhör inte någon annan, man är inte tillgänglig för någon annan och man överläts inte till någon annan utan man deltar på lika och respektfulla villkor.

I det femtonde citatet aktualiseras Europadiskursen genom att Birgitta geografiskt befinner sig inom den. Ekvivalenskedjan skapas kring att Birgitta nu bär en symbol för sin sexualitet offentligt. När det femtonde citatet utspelar sig har Birgitta lämnat Marseille och är på väg till Grenoble. Hon sitter på tåget dit och bär en länk runt sin vrist, länken symboliserar vilken sexualitet Birgitta har.

Citat 15:

- Vad betyder den där lilla guldlänken kring er vrist, mademoiselle?

Det var kvinnan i sätet bredvid mitt och intill fönstret, som frågade.

- Att man tycker om kvinnor.⁶¹

I det femtonde och sista citatet har det skett en förändring hos Birgitta. Birgitta bär nu en länk runt sin vrist som symboliserar hennes sexualitet. Birgittas kropp som inom Stockholmsdiskursen tillhörde männen och deras begär, den har nu blivit hennes och någonting som hon stoltserar med. Birgitta visar att hennes sexualitet numera tillhör henne själv och att det är någonting som hon själv är stolt över.

För att sammanfatta vilka mönster som finns inom Europadiskursen gällande genus, sexualitet och klass: Birgitta möter Nanoche som har ett nytt sorts utseende och ett nytt beteende som går utanför de ramar som Birgitta fostrats in i. Nanoche äger sin sexualitet på ett sätt som Birgitta inte tidigare stött på. Nanoche jämförs med Aunt Alice som tidigare varit den som lärt Birgitta om världens beskaffenhet och efter mötet med Nanoche börjar Birgitta förändra sin syn på sin kropp som tillgänglig. Hon tar sig makt, hon träffar Martha och vill lära sig om ”att älska” och hon bär sedan sin sexualitet i en kedja runt foten.

⁶¹ Stenberg. (2014) s. 216.

2. Hur påverkar de olika diskurserna Birgitta enligt den intersektionella teorin? Vilket handlingsutrymme har hon inom de olika diskurserna?

2a. Genusaspekten

Inom Stockholmsdiskursen är normen för hur en kvinna ska vara strikt hållen: Birgitta är inackorderad hos Aunt Alice och lär sig av henne hur en kvinna ska bete sig i närheten av en man: kvinnan ska aldrig korsa benen. Enligt Hirdmans genussystem skulle passagen beskrivas som en situation där kön ”görs”. Hirdman skriver: ”Med andra ord, varken män eller kvinnor föds till det, båda skapas. /.../ I denna process är självfallet kvinnor medskapande och medgörande varelser. De är lika integrerade i detta system som män, trots att de har en lägre social status.”⁶² Aunt Alice är sålunda en del av det patriarkala system som hon fostrar Birgitta in i, Aunt Alice använder vad Hirdman benämner som ”socialisering”⁶³, det vill säga ”direkt inläring”⁶⁴. Hon lär Birgitta vilka normer som styr den kvinnliga könsrollen inom genuskontraktet. Kvinnan korsar inte benen offentligt.

Det faktum att Birgitta också klär upp sig inför mötet med sin gode man visar på hur kvinnan underordnas mannen i Stockholmsdiskursen. Enbart det faktum att Birgitta har en manlig förmyndare förmedlar en hierarki mellan könen. Birgitta förpassas till sin roll i genuskontraktet. Som kvinna förväntas Birgitta fundera över hur hon ser ut snarare än vad hon har för intellektuella kvalitéer, något hon också gör. Men Birgitta förpassas även till den heterosexuella matrisen där Birgitta skapas som kvinna i relation till en man som begär henne. Birgitta tvingas bete sig som en kvinna för att mannen ska begära henne och därigenom återskapa henne som kvinna.⁶⁵ Birgittas kropp finns tillgänglig för hennes förmyndare, hon tvingas anpassa sig till förmyndarens sexuella begär och hon måste upprätthålla den gode mannens attraktion för att hon ska kunna säkerställa sin egen inkomst.

⁶² Hirdman. (2004) s. 52-53.

⁶³ Hirdman. (2004) s. 53.

⁶⁴ Hirdman. (2004) s. 53.

⁶⁵ Ambjörnsson. (2016) s. 95.

Att den patriarkala könsordningen bestämmer människornas positioner i förhållande till varandra blir även tydligt i det femte citatet när Birgittas mamma håller Birgitta ansvarig för att hon har blivit sexuellt utnyttjad. Utöver det faktum att kvinnor reproducerar normerna för hur en kvinna ska och få vara menar Hirdman även att ”dessa genuskontrakt »ärvs» från den ena generationen till den andra, modern introducerar dottern, fadern sonen”.⁶⁶ Birgittas mamma blir arg och besviken på att Birgitta har ”förfört” sin gode man, Birgitta har gått utanför genuskontraktet och utanför normen för hur en kvinna förväntas bete sig och modern straffar henne i ett försök att fostra Birgitta in i kvinnorollen. Modern socialiserar Birgitta in i könsrollen.

Inom Europadiskursen finns Nanoche och Martha och det nya kvinnliga ideal de båda symboliserar: Nanoche har inte bara ett uppseendeväckande, och för Birgitta, nytt utseende (vilket framkommer i det elfte citatet när Birgitta ser Nanoches blåtira) utan Nanoche har ett normbrytande yrke (hon försörjer sig på sin kropp) och hon beter sig normbrytande när hon bjuder in Birgitta att betrakta när hon tvättar sitt underliv (citat 12). Ambjörnsson visar på hur maktaxlarna genus, sexualitet och klass ofta samverkar i exemplet om de kvinnliga eleverna på barn- och fritidsprogrammet som ofta betraktades som avvikande eftersom de tangerade ”gränserna för både godtagbart genusbeteende och sexuellt beteende”⁶⁷ Flickorna på barn- och fritidsprogrammet talade ofta vitt och brett om sina sexuella eskapader och ansåg att man inte behövde ”vänta på den rätte”⁶⁸ innan man hade sex för första gången. Flickorna kunde, i sin klasstillhörighet, bete sig utanför ramarna för vad som förväntades av dem. De hade inte samma krav på sig. Jag menar, att i och med Nanoches existens inom Europadiskursen, framkommer det att genusidealen inom Europadiskursen inte har lika hårt hållna ramar än de som styr Stockholmsdiskursen. Nanoche tillhör en annan klass än Birgitta (mer om Nanoches klasstillhörighet finns på sidan 39) och hennes normer och ideal är inte lika påtagliga som de Birgitta behöver förhålla sig till. Inom Europadiskursen finns det en variation av kvinnliga ideal, en variation av kvinnotyper, medan det inom Stockholmsdiskursen enbart finns genuskontraktet och den heterosexuella matrisen som alla kvinnor, inklusive Birgitta, måste förhålla sig

⁶⁶ Hirdman. (2004) s. 54.

⁶⁷ Ambjörnsson. (2016) s. 107.

⁶⁸ Ambjörnsson. (2016) s. 106.

till. Det är möjligt att det även inom Stockholmsdiskursen hade kunnat finnas samma kvinnotyper om det däri hade funnits en karaktär som liknande Nanoche. Jag menar dock att Birgitta inom Stockholmsdiskursen enbart exponeras för kvinnor inom medel och överklassen vilket formar hennes syn på kvinnorollen och kvinnoidealet. Inom Europadiskursen möter Birgitta en ny typ av kvinna och också en ny typ av klass, arbetarklassen, vilket i sig öppnar upp för nya typer av ideal.

2b. Sexualitetsaspekten

Inom Stockholmsdiskursen finns det snäva mönster för Birgittas sexualitet: Birgittas kropp tillhör hennes gode man och hon beskylls för att ha förfört honom. En aspekt som kan verka motsägelsefull: hennes sexualitet ägs av någon annan samtidigt som hon agerar förföriskt och lockar till sig förmyndaren. Aspekten blir dock mindre motsägelsefull om man ser det som att det är här maktaxlarna genus och sexualitet möts. Birgitta lever inom genuskontraktet, hon har socialiserats in till sin kvinnoroll, och Birgitta lever inom den heterosexuella matrisen. Den gode mannen skapas som man genom att han begär Birgitta och Birgitta beskylls som förförisk trots att hon bara agerar som kvinnligheten påbjuder. Ambjörnsson skriver angående den heterosexuella matrisen: ”För att framstå som en kvinna krävs alltså dels att jag har en kropp som kategoriseras som kvinnokropp. Dessutom måste jag uppträda (gå, stå, bete och klä mig) enligt samhällets förväntningar på en kvinna. Slutligen krävs att jag presterar rätt sorts begär, nämligen det heterosexuella. Endast då kommer jag att uppfattas som en >>riktig<< kvinna.”⁶⁹ Birgitta har lärt sig av Aunt Alice att hennes roll är att vara kvinnlig och attraktiv, hon strävar efter att vara en ”riktig kvinna” och klär därför upp sig inför sin gode man.

De mer fria tyglar som Europadiskursen innebär för Birgittas aktörskapande medför även mer fria tyglar kring hennes sexualitet. Inom Europadiskursen finns Nanoche och Martha: Nanoche som är prostituerad och som betar sig utanför normen för den kvinnlighet som Birgitta är van vid. Nanoche koketterar när hon visar upp sina trosor offentligt inför Birgitta och Birgitta slås av hur ”förträfflig” Nanoche är. Nanoche

⁶⁹ Ambjörnsson. (2016) s. 95.

visar på ett mer öppet ideal kring sexualitet, i sin självständighet. Nanoche väljer att visa upp sig och visar samtidigt Birgitta en ny bild av den kvinnliga sexualiteten. En ny bild där sexualitet är nära förknippat med klass, som i stycket ovan om Nanoche och genus. Nanoche äger sin sexualitet och Birgitta fascineras. I citatet efteråt träffar Birgitta Martha, Martha som ska lära Birgitta att älska. Martha beskrivs med manligt kodade drag, Martha avviker både genusmässigt (i sitt utseende) och sexualitetsmässigt och relationen mellan Birgitta och Martha medför att Birgittas sexualitet förändras inom Europadiskursen. Birgitta går från att anse sig ha ett ”förhållande” med sin gode man och att hennes kropp tillhör andra män, till att, med Martha vilja ”lära sig älska”. Det är en, för Birgitta, ny form av sexualitet som utgår ifrån ett aktörskap där båda parter deltar på lika villkor, snarare än den passivitet och underordning som sex tidigare har inneburit för Birgitta. Vilket blir tydligt när Birgitta senare, i det sista citatet, offentligt stoltserar med sin guldlänk som symboliserar hennes sexualitet.

2c. Klassaspekten

Klassaspekten är mycket påtaglig inom Stockholmsdiskursen: Birgitta kommer ifrån en familj som tillhör den övre medelklassen och hon har både ett rikt ekonomiskt kapital, ett rikt socialt kapital och ett rikt kulturellt kapital. Det sociala och kulturella kapitalet tillskansar Birgitta sig när hon inackorderas hos adelsdamer för att lära sig överklassens sociala koder och normer och kapitalen gör sig påmind i situationen med den kinesiska mannen som arbetat på Berns, restaurangen som Birgitta vet att man inte går till eftersom man då riskerar att sitta bredvid sitt hembiträde. Passagen med Aunt Alice är extra intressant gällande klassaspekten eftersom man här kan se hur maktaxlarna möts: Aunt Alice lär Birgitta både bete sig som en kvinna och som en kvinna från överklassen. Samtidigt som Birgitta socialiseras in i den klass hennes mamma vill att hon ska tillhöra socialiseras hon även in i det kön hon tillhör. Holgersson skriver: ”Om klass /.../ är en könad konstruktion innebär det att vi aldrig kan analysera klass och genus separat. Det socialt konstruerade könet, familjen och sexualiteten, är också de politiska system, och de är ömsesidigt beroende av

människors klassidentitet och klassmedvetande som även de är konstruktioner.”⁷⁰
Stockholmsdiskursen formar sig sålunda både kring klass och kring kön när det handlar om Aunt Alice. De ideal som tidigare varit snäva inom Stockholmsdiskursen blir här alltså ännu mer hårt åtdragna.

Det skapas dock en konflikt kring Birgittas klasstillhörighet när hon befinner sig utanför Stockholmsdiskursen och innanför Europadiskursen: I Europadiskursen börjar Birgitta uppleva sin klasstillhörighet som en ”tvångströja” och en ”våldig och onödig packning”. När Birgitta befinner sig inom Europadiskursen behöver hon inte längre bete sig efter de regler och mönster som hon är uppväxt med och hon känner sig fri. Människorna som hon möter kommer ifrån olika klasser och Birgitta reflekterar aldrig över vilka hon kan och inte kan umgås med medan det, i Stockholmsdiskursen, är tydligt att man inte kan bli sedd tillsammans med någon ifrån en lägre klass än den man själv tillhör.

Det är också viktigt att påpeka att det liv som Birgitta har i Stockholm och de förutsättningar hon kommer ifrån möjliggör hela resan till Europa. Romanen må handla om kvinnlig frigörelse vilket stämmer kring Birgittas könstillhörighet och sexuella läggning men när det gäller huruvida Birgitta bryter sig fri ifrån den svenska borgerligheten så sker det aldrig. När Birgitta befinner sig utanför Stockholmsdiskursen kan hon alltid skicka tiggARBREv hem som möjliggör hennes fortsatta leverne på kontinenten. Och tiggARBREven möjliggör även hennes fortsatta leverne som medelklass på kontinenten.

Holgersson använder sig av dokusåpakändisarna Carolina Gynning och Linda Rosing för att illustrera hur klass skapas: Gynning kommer ifrån en rik familj med en affärsman till pappa och en konstnär till mamma. Gynning har ett ekonomiskt, socialt och kulturellt kapital. Rosing däremot, kommer ifrån arbetarklassen, hon har ingen utbildning och föräldrar med lågstatusyrken. Rosing saknar ekonomiskt, socialt och

⁷⁰ Holgersson (2011). s. 133.

kulturellt kapital. I kampen om ”vem som är mest känd och lyckad” tjejerna emellan lyckas Gynning vinna eftersom att hennes kapital möjliggör ett medvetande kring hur ”Hon kan skapa sig ett värde genom att jämföra sig med någon som har mindre kapital än vad hon själv har.”⁷¹ Jag menar att samma sak sker i mötet mellan Birgitta och Nanoche: Birgitta är aldrig i en sådan ekonomisk knipa att hon behöver ta ett arbete. Hon prövar visserligen på livet som prostituerad men hon gör det för erfarenhetens skull och inte för pengarna. Hon är, till skillnad från Nanoche inte tvungen att prostituera sig. Istället *väljer* hon att bli Nanoches hallick och hjälper till att skaffa kunder.⁷² Nanoche väljer inte sitt liv. Birgitta deltar aldrig i den reella misären som finns runt omkring henne, hon är där och betraktar. Birgitta är i arbetarklassen som en gäst och spelar efter andra regler än de som faktiskt på riktigt tillhör arbetarklassen. Nanoche är fast i den situation hon befinner sig i, hon skulle aldrig kunna göra samma resa som Birgitta gör. I mötet mellan Nanoche och Birgitta så skapas och befästs deras klasstillhörigheter, Birgitta tillhör och tilldelas en högre klass genom de olika kapital hon besitter, inte minst det ekonomiska. Hon behöver inte vara en prostituerad, hon har kapital nog att kunna välja att vara en hallick. Nanoches klasstillhörighet placeras underordnad Birgitta på grund av de kapital som hon *inte* besitter. Nanoche väljer inte, hon är den prostituerade. Maktaxlarna har återigen mötts, denna gång kring Nanoche som representerar ett nytt genusideal, en ny möjlig sexualitet och en annan klass.

Europadiskursen innehåller även en annan klassaspekt, institutioner som ”håller soppa” i behovande. En värld som Birgitta inte möter annat än periferin. Birgitta saknar visserligen ekonomiskt kapital när hon är i Europa men precis som jag nämnde ovan så möjliggör hennes sociala och kulturella kapital det liv hon vill leva. Hon kan alltid skicka ett ”tiggARBREV” till Stockholm. Hon har även ett kulturellt kapital tillräckligt för att veta att hon kan ”tjata och muta” sig fram tills hon får precis vad hon vill ha. Hon behöver inte arbeta som prostituerad och hon behöver inte utnyttja de institutioner som skänker mat åt behovande. Birgittas habitus är så pass utvecklat att hon kan flyta mellan klasserna under tiden som hon befinner sig inom

⁷¹ Holgersson (2011). s. 150.

⁷² Stenberg (2014) s. 254-255.

Europadiskursen. Inom Stockholmsdiskursen har hon inte samma möjlighet, där är hon alltför bunden till sin klass.

Sammanfattning

Den första frågeställningen handlade om vilka mönster kring genus, sexualitet och klass som fanns inom de två diskurserna, Stockholm och Europa och den diskursanalytiska metoden visade att det inom Stockholmsdiskursen finns en strikt genusordning som bestämmer hur kvinnor ska se ut och bete sig och där kvinnan underordnas mannen. Samma snäva ramar gäller för sexualitetsaspekten och Birgittas kropp och sexualitet tillhör den gode mannen. Gällande klassaspekten finns det även här strama mönster: Birgitta inackorderas hos adelsdamer för att socialiseras in i den högre klassen och hon lär sig behärska de sociala koder som styr beteenden. Samtidigt finns det ett ekonomiskt kapital inom Stockholmsdiskursen som möjliggör Birgittas resa ut i Europa. Europadiskursen blir till ”det andra” i förhållande till Stockholmsdiskursen: Europa öppnar upp för en flykt ifrån Stockholmsdiskursens genusordning, i Europa finns Nanoche som representerar ett, för Birgitta, nytt kvinnoideal som möjliggör beteenden som skiljer sig ifrån de som Birgitta fostrats in i. I Europa finns även Martha som öppnar upp en ny syn på sexualitet där sex sker på lika villkor snarare än underordnat den ena partners behov. I Europa upplever också Birgitta att hon kan gå bortom den klass hon socialiserats in i vilket får henne att känna sig fri samtidigt som hon fortfarande skickar tiggARBREV till Stockholm.

Den andra frågeställningen berörde hur den intersektionella teorin kunde förklara de olika diskursernas påverkan på Birgitta och vilket handlingsutrymme hon hade inom de olika diskurserna gällande kön, sexualitet och klass. Angående genusaspekten framkom det att Birgitta, i Stockholmsdiskursen, tvingas anpassa sig efter den patriarkala könsmaktsordningen. Birgitta socialiseras in i kvinnorollen, hon underordnas sin gode man och hon beskylls och skuldbeläggs för att ha förfört sin förmyndare. Inom Europadiskursen blir Birgitta medveten om att det finns variationer av kvinnotyper och hon möter ett nytt kvinnoideal när hon träffar Nanoche.

Angående sexualitetsaspekten så framkom det att när Birgitta befinner hon sig inom Stockholmsdiskursen tillhör hennes sexualitet hennes gode man och det är här som maktaxlarna genus och sexualitet möts för första gången. Birgitta beskylls för att vara förförisk när hon enbart agerar efter vad hennes könsroll påbjuder. Inom Europadiskursen finns det ett större handlingsutrymme gällande sexualitet vilket framkommer när Nanoche visar Birgitta att man kan äga sin egen sexualitet. När Birgitta sedan träffar Martha upptäcker Birgitta en ny form av sexualitet där båda parter deltar på samma villkor.

Angående klassaspekten så har Birgitta, i Stockholmsdiskursen, ett rikt ekonomiskt, socialt och kulturellt kapital. Det sociala och kulturella kapitalet tillskanskar Birgitta sig när hon inackorderas hos Aunt Alice. Maktaxlarna genus och klass möts dock kring Aunt Alices socialisation. Aunt Alice lär Birgitta både att bete sig som en kvinna och som en kvinna från överklassen. Handlingsutrymmet som tidigare varit hårt åtdraget inom Stockholmsdiskursen blir sålunda ännu mer åtdraget. I Europadiskursen upplever Birgitta att hon inte längre behöver bete sig i enlighet med det sociala och kulturella kapital hon lärt sig av Aunt Alice och hon känner sig fri. Hon fortsätter dock att utnyttja Stockholmsdiskursens ekonomiska kapital vilket möjliggör hennes resa i Europa och hennes resa mellan klasserna i Europa.

Genom att jag använder mig av den intersektionella teorin skapas en helhetsbild av hur de olika diskurserna påverkar Birgitta och vilket handlingsutrymme hon får beroende på vilken diskurs hon befinner sig i. Genom att jag analyserar hur genus, sexualitet och klass växelverkar med varandra synliggörs det faktum att Birgitta faktiskt aldrig bryter sig loss helt från den svenska borgerligheten såsom Holm påpekat (se kapitlet tidigare forskning, sida 7). Birgitta står hela tiden kvar med ena foten i Stockholmsdiskursen, i alla fall gällande den ekonomiska faktorn. Det är också det intersektionella perspektivet som jag saknat överlag i den tidigare forskningen: I Tennngarts kapitel om Stenbergs romantiska författarskap framkommer det att Birgitta lämnar hemmet i Stockholm på grund av en ”tonårsproblematik”, en förståelse för hur sexuellt utnyttjande av barn påverkar barnets framtid och en förståelse för den klassproblematik som finns i Birgittas familj hade kunnat fördjupa Tennngarts

resonemang. Magnusson som i föreläsningmaterialet ”Kärlek i Europa – Eller hur Birgitta blir Birgitta Stenberg” menar att det är när Birgitta övertar Marthas roll som butch som hon blir till ett skapande jag hade kunnat få en djupare insikt i kvinnliga homosexuella roller genom ett vidgat sexualitetsperspektiv. Larsson som i artikeln ”En säsong i Rom – Om Birgitta Stenbergs självbiografier” diskuterar att Stenbergs roman egentligen är en biografi över poeten Paul Andersson hade kunnat gynnas av en förståelse för hur patriarkatet och könsmaktsordningen fungerar.

Metod- och teoridiskussion

Den intersektionella teorins främsta styrka är, som framkommer ovan, möjligheten att se ett helhetsperspektiv och hur de olika maktaxlarna växelverkar hos Birgitta beroende på vilken diskurs hon befinner sig i. Den svaghet som min teori har haft gäller mest det faktum att teorin inte har en egen metod. Den intersektionella teorin har inget systematiserat tillvägagångssätt för att analysera maktaxlarna vilket hade varit önskvärt. Dock har den metod jag valt fungerat väl tillsammans med teorin. Min diskursanalytiska metods främsta styrka har varit densamma som metodens största svaghet, nämligen den stora begreppsapparat som hör till metoden. Det har varit problematiskt att konkretisera en så pass abstrakt apparat men när jag väl förstod mig på den visade det sig vara väldigt tydligt i hur olika ord förknippas med varandra vilket i sig bygger kedjor av förståelse och innebörder.

Eftersom jag har valt att fokusera på maktaxlarna genus, sexualitet och klass så hade mina utgångspunkter i relation till resultatet kunnat förändras om jag även inkluderade andra maktaxlar. Det finns andra strukturella nivåer i romanen, mest tydligt är kanske etnicitetsaspekten men även ålderskillnaden mellan Birgitta och de andra karaktärerna (främst hennes gode man). På grund av undersökningens omfång har det inte varit möjligt att inkludera även dessa men det hade säkerligen kunnat fördjupa förståelsen kring Birgittas handlingsutrymme inom de olika diskurserna.

Vidare forskning

Ett förslag på vidare forskning gäller klassperspektivet i romanen som bör undersökas vidare: en psykologisk analys av hur moderns försök att socialisera in Birgitta i överklassen och vilka reaktioner det skapar hos Birgitta hade kunnat fördjupa förståelsen kring Birgittas behov av att lämna Stockholm. Ett annat förslag på vidare forskning är: en mer ingående analys av den orientalism som förekommer i romanen hade kunnat fördjupa förståelsen kring Birgittas uppfattning om världen och vilka konsekvenser uppfattningen skapar hos Birgitta och övriga karaktärer.

Slutord

Birgitta må kanske inte helt ha brutit sig loss från den svenska borgerligheten och Birgitta må stå kvar med ena foten i Stockholmsdiskursen men hon har gjort en resa, både psykiskt och fysiskt där hon tillåtit läsaren att följa med och delta i hennes identitetssökande. Elever som antingen tillhör normen eller icke-normen i klassrummet och som fått läsa *Kärlek i Europa* har, förhoppningsvis, kunnat delta i och funnit en hjälte i Birgitta. Eleverna har, förhoppningsvis, kunnat inse att det finns andra platser i världen (fysiska och psykiska) där ett annat handlingsutrymme och andra tillvägagångssätt är möjliga än de som samhällets normer förespråkar. Elever som läst *Kärlek i Europa* har, förhoppningsvis sett att det är möjligt att leva utanför normen oavsett om det gäller kön, klass eller sexuell läggning.

Referenslista

Tryckta källor:

Ambjörnsson, Fanny. (2016). *Vad är queer?* Stockholm: Natur och kultur

Appelyard J. A. (1991) *Becoming a reader. The Experience of Fiction from Childhood to Adulthood*. Cambridge: University Press.

Bergdahl, Liv Saga. (2010) *Kärleken utan namn. Identitet och (o)synlighet i svenska lesbiska romaner*. Doktorsavhandling vid Umeå Universitet. Umeå: Print & Media.

Hirdman, Yvonne. (2004). ”Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning” I: *Genushistoria: en historiografisk exposé*, Carlsson Wetterberg, Christina & Jansdotter, Anna (red.), Lund: Studentlitteratur AB.

Holgersson, Ulrika. (2011). *Klass. Feministiska och kulturanalytiska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur AB.

Holm, Birgitta. (2002) *Tusen år av ögonblick – Från den heliga Birgitta till den syndiga Falun*: Albert Bonnier.

Larsson, Lisbeth. (1997). ”En säsong i Rom – om Birgitta Stenbergs självbiografier” I: *Italienska förbindelser*. Lund: Litteraturvetenskapliga institutionen, Lunds Universitet.

Magnusson, Jan. (1999). ”Kärlek i Europa – Eller hur Birgitta blir Birgitta Stenberg”.
I: *Europa, Humanistdagboken 12*. Göteborg: Humanistiska fakultetsnämnden,
Göteborgs universitet.

Melberg, Arne. (2008) *Självskrivet. Om självframställning i litteraturen*. Stockholm:
Atlantis AB.

Sarrimo, Cristine. (2000) *När det personliga blev politiskt*. Stockholm: Brutus
Östlings Bokförlag Symposion.

Stenberg, Birgitta. (2014) *Kärlek i Europa*. Falun: ScandBook AB.

Tenngart, Paul. (2010) *Romantik i välfärdsstaten*. Pozkal, Inowroclay, Polen:
Ellerströms förlag.

Winther Jorgensen, Marianne & Phillips, Louise. (2000), *Diskursanalys som teori och
metod*. Lund: Studentlitteratur AB.

Internetkällor:

Holm, Birgitta & Schottenius, Maria. (1997) ”Att ge sig världen i våld: nya litterära
former” I: Kvinnsam (red.) *Nordisk kvinnolitteraturhistoria på nätet*, 2012.

<http://nordicwomensliterature.net/sv/article/att-ge-sig-varlden-i-vald>

(Hämtad: 2017-04-12, kl. 15.38)

Skolverket. *Värdegrund i förskola och skola*.

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/vardegrund>

(Hämtad: 2017-06-21, kl. 14.16).

Skolverket, *Ämne – Svenska, Syfte*

https://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/sok-amnen-kurser-och-program/subject.htm?subjectCode=SVE&courseCode=SVESVE01&lang=sv&tos=gy#anchor_SVESVE01

(Hämtad: 2017-06-21, kl. 13.58)